

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

Дипломна робота магістра
**“Реформація та гугенотські війни у Франції:
передумови, перебіг, суспільно-політичні
наслідки”**

Виконала:
магістрантка II курсу
спеціальності Середня освіта (Історія)
заочної форми навчання
Денисюк Ольга Вікторівна

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Боровець Іван Іванович

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Історіографія та джерельна база проблеми	6
1.1. Історіографія	6
1.2. Джерельна база	17
1.3. Методологія дослідження	20
Висновки до розділу 1	21
Розділ 2. Історичні передумови розгортання Реформації у Франції	23
2.1. Внутрішні джерела визрівання ідей реформування релігійного життя ..	23
2.2. Зовнішні чинники поширення реформаційних ідей у Франції	35
Висновки до розділу 2	49
Розділ 3. Перебіг та наслідки релігійних війн	50
3.1. Радикалізація релігійного протистояння в середині XVI ст.	50
3.2. Основні етапи релігійних війн та їх наслідки для Франції	61
3.3. Нантський едикт: сутність та історичне значення	74
Висновки до розділу 3	84
Висновки	86
Список використаних джерел та літератури	89
Додатки	101

Вступ

Актуальність теми. Реформація – це широкий релігійний і соціально-політичний рух, що почався на початку XVI ст. і був спрямований на перетворення насамперед в релігійному світосприйнятті. Почавшись у Німеччині, Реформація охопила цілий ряд європейських країн і призвела до відсторонення від католицької церкви Англії, Франції, Шотландії, Данії, Швеції та ін.

Реформація – ключова подія в історії Європи кінця XV – першої половини XVII ст., яка мала епохальне й переломне значення для всієї європейської цивілізації. Річ у тім, що вона ознаменувала собою перехід від середньовіччя до нового часу, спричинивши кардинальні трансформаційні процеси у всіх сферах життя суспільств тогочасного європейського континенту.

Вивчення Реформації як періоду в історії Європи та як наукового поняття одна з популярних тем не лише серед істориків, але й представників інших гуманітарних наук. Причому події Реформації у всі періоди європейської історії не втрачали актуальності не лише в середовищі науковців, а й у суспільстві. Їй присвячені тисячі публікацій, які представляють великий спектр підходів та оцінок. Саме зважаючи на масштабність події та її значущість, Реформація постійно викликала інтерес дослідників, а черговий, сучасний, етап зростання інтересу до неї зумовлений відзначенням у 2017 р. 500-річчя від часу її розгортання.

Слід зазначити, що за півтисячолітній період сформувалося розуміння її сутності як унікального релігійного, соціально-політичного та культурного явища Європи XVI ст. Переважна частина дефініцій представляла модель Реформації як релігійний переворот або навіть Релігійну революцію. Інша точка зору представляє Реформацію як широкий соціально-політичний рух, що відобразив настрої соціально різнорідної опозиції, спрямований на ліквідації феодалізму та її ідеологічного захисника – католицької церкви.

Що стосується власне Реформації у Франції, то вона відрізнялась від подібних процесів у сусідніх країнах. Річ у тім, що на початку XVI ст. Франція була найбільшою країною з найбільшою кількістю населення в Європі. Франція була державою, де католицизм глибоко вкоренився у свідомості людей. Водночас, різні погляди на релігію, політику та культуру з часом переросли у суперечки, сутички, а незабаром вилились у серію затяжних воєн, які тривали упродовж майже тридцяти років. Саме специфікою перебігу процесу Реформації у Франції через призму релігійних війн і зумовлені інтерес до цієї проблематики та необхідність подальшої її розробки.

Об'єктом дослідження є Франція періоду XVI ст.

Предметом дослідження є реформаційний рух та релігійні війни у Франції XVI ст.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період XVI ст., проте з метою з'ясування передумов Реформації у Франції та визначення наслідків релігійних війн для суспільного життя країни, автор в окремих випадках виходить за визначені хронологічні межі.

Мета дослідження полягає в тому, щоб висвітлити історичні передумови, перебіг та суспільно-політичні наслідки Реформації та релігійних війн у Франції.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати джерельну базу та історіографію досліджуваної проблеми;
- розкрити історичні передумови розгортання Реформації у Франції;
- висвітлити внутрішні і зовнішні чинники поширення реформаційних ідей в країні;
- з'ясувати перебіг основних етапів релігійних війн та їх наслідки для Франції;
- проаналізувати сутність та історичне значення Нантського едикту, визначити причини його скасування.

Новизна роботи полягає у спробі комплексного висвітлення в рамках одного дослідження процесу реформаційного руху у Франції з поступовим переростанням релігійного конфлікту у релігійні війни та визначення їх наслідків для суспільно-політичного розвитку країни.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можна використовувати студентами для підготовки до семінарських занять з курсу “Нова історія країн Європи та Америки”, написання рефератів, курсових робіт, а також в навчальному процесі викладання всесвітньої історії у загальноосвітній школі.

Структура роботи відповідає поставленій меті та основним завданням дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, поділених на окремі підрозділи, висновків і списку використаних джерел та літератури, а також додатків. Загальний обсяг роботи становить 104 сторінки, основна частина – 88 сторінок. Список використаних джерел та літератури нараховує 86 позицій.

Висновки

Отже, Реформація – один з базових етапів у розвитку європейської цивілізації, який тривав протягом XVI – XVII ст. і був спричинений кризою середньовічного світу. Як духовно-суспільне явище Реформація стала однією з найбільших подій перехідної доби європейської історії загалом та Франції зокрема. За висловом Гегеля, вона була “сенсом історії нового часу”. Ідеї, які проголошувалися реформаторами, вплинули не лише на духовне життя західноєвропейського суспільства, а й на культуру, економіку, політику та навіть на повсякденний побут і світогляд європейців.

У Франції реформаційні ідеї почали активно поширюватися у 20-х рр. XVI ст., а їх зародження тут також розпочалося в гуманістичних колах. Зокрема, прихильником ідеї очищення церкви став видатний гуманіст Лефевр д'Етапль, який виклав свої погляди на реформу церкви ще 1512 р., за п'ять років до виступу М. Лютера. Він першим сформулював два визначальні принципи Реформації – виправдання вірою і необхідність визнання Святого Письма єдиним джерелом релігійної істини, а тому переклав Біблію французькою мовою. Лефевр своєю діяльністю підготував Реформацію, хоча сам і не став протестантом.

Окрім того, значний вплив на розвиток протестантизму у Франції мало поширення ідей Лютера з переселенням туди його послідовників з Німеччини. У південній Франції з'явилося чимало прихильників кальвіністського вчення, яких називали гугенотами.

Проте більшість французів кальвінізму все ж не підтримала. Населення півночі країни, в тому числі Парижа, залишалось прихильниками католицизму. На відміну від Німеччини, католицька церква у Франції підкорялася королю, ставши символом національної єдності країни. Зрештою, селянство, яке складало більшість населення, також було вірним католицизму.

Король Франциск I упродовж тривалого часу не чинив перешкод поширенню реформаційних ідей, а їх переслідування розпочалося в середині 30-х рр. З 1540 р. в країні розгорнула діяльність інквізиція. Новий король Генріх II у перший рік свого правління створив для боротьби проти кальвіністів спеціальну “Вогняну палату”, яка за перші три роки діяльності ухвалила 500 звинувачувальних вироків. Проте, до цього часу кальвіністи представляли собою вже досить серйозну силу, на чолі якої стояли опозиційно налаштовані представники вищої знаті.

Генріх II відновив переслідування, а після його смерті країною по суті управляла Катерина Медічі, королева-мати, за якої спостерігалось пом’якшення релігійної політики, спрямоване на об’єднання країни. Слід зазначити, що релігійна політика останніх королів Валуа постійно змінювалася: то віротерпимість, то репресії. Це було пов’язано з тим, що авторитет королівської влади був послаблений, родова знать не поспішала виконувати жодні прийняті едикти: ні католицькі, ні гугенотські. Катерина Медічі вибрала політику компромісу як з католиками, так і з гугенотами, мета якої полягала в тому, щоб зміцнити королівську династію та тримати її в стороні від конфлікту. Але ці заходи не допомогли, а релігійна напруга лише посилилася.

В результаті у 1559 – 1562 рр. почалося збройне протистояння французьких католиків і протестантів, яке поклало початок масштабних громадянських війн, котрі отримали також назва релігійних (гугенотських). Громадянський конфлікт, який тривав майже сорок років, роз’єднав Францію релігійно і політично, поставивши її на межу національної катастрофи. На чолі прихильників католицької церкви стояла родина лотарингзьких герцогів Гізів. Вождями гугенотів були принци з родини Бурбонів, яким належало королівство Наварра на кордоні Франції та Іспанії. Обидва угруповання спиралися на підтримку інших держав: католиків підтримував король Іспанії Філіп II, кальвіністів – англійська королева Єлизавета, німецькі князі та швейцарці.

Проте, в підсумку конфлікт благополучно розв'язався і перетворив країну в могутню європейську державу: його парадоксальним підсумком стало зміцнення і утвердження абсолютної монархії, що отримала своє класичне втілення в наступні часи.

Завершення Релігійних воєн у Франції, що закінчилося підписанням королем Генріхом IV Нантського едикту, змогло об'єднати країну на чолі з королем-католиком. Генріх IV гарантував гугенотам міцну позицію в країні. Компроміс 1598 року став символом переваги політики над релігією. Головним уроком періоду релігійних воєн у Франції став політичний: сильний уряд був єдиним способом припинення хаосу бунтів і повстань. На цій основі в XVII ст. і буде утверджена сильна абсолютна монархія Людовика XIV.

Можливо, саме пам'ять французів про багаторічну криваву боротьбу заклала основи сьогodнішньої релігійної терпимості і толерантності французького суспільства. Особливістю подій другої половини XVI ст. було те, що релігійні війни при всьому своєму конфесійному забарвленні були далекі від воєн власне релігій – католицької і гугенотської. Безперечно, мова йшла про масштабне соціально-політичне зіткнення дедалі міцнішої абсолютистської політичної системи з усіма станами Франції.

В результаті релігійних воєн у Франції виникла своєрідна гугенотська держава в державі і встановилася відносна релігійна терпимість. Проте, королівська влада зуміла вистояти і незабаром відновила свої колишні позиції. Після Ла-Рошельської війни з гугенотами 1627 – 1628 рр. Людовик XIII ліквідував їх політичну самостійність (Едикт милості 1629 р.), а в 1685 р. Людовик XIV, скасувавши Нантський едикт, знищив їх релігійну автономію.

Незважаючи на скасування, Нантський едикт мав надзвичайно важливе політичне, морально-етичне й релігійне значення для наступних епох, адже заклав підвалини важливої та актуальної для сучасного суспільства норми релігійної терпимості.

Список використаних джерел та літератури

Джерела

1. Алтухова Н. И. Что могут рассказать квитанции бюро нерегулярных доходов о Религиозных войнах во Франции? // Религиозные войны во Франции XVI в. Новые источники, новые исследования, новая периодизация. Санкт-Петербург: ЕВРАЗИЯ; Москва: ИД Клио, 2015. С. 98–113. URL: http://diggerdnepr.ddns.net/wp-content/uploads/ARC_ALL/pdf/Religioznye_voyny_vo_Frantsii_XVI_veka.pdf
2. Ардашев П. А. Хрестоматия по всеобщей истории. Новая история в отрывках из источников. Хрестоматия. Киев, 1914. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%D0%90%D1%80%D0%B4%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%B2_%D0%9F.%D0%9D._%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%8F_%D0%BF%D0%BE_%D0%B2%D1%81%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D0%B9_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B8._%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%B2_%D0%BE%D1%82%D1%80%D1%8B%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D1%85_%D0%B8%D0%B7_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2._%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C_1._\(1914\).pdf](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%D0%90%D1%80%D0%B4%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%B2_%D0%9F.%D0%9D._%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%8F_%D0%BF%D0%BE_%D0%B2%D1%81%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D0%B9_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B8._%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%B2_%D0%BE%D1%82%D1%80%D1%8B%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D1%85_%D0%B8%D0%B7_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2._%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C_1._(1914).pdf)
3. Документы по истории внешней политики Франции 1547–1548 гг. / Под редакцией проф. А.Д. Люблинской. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1963. 402 с.
4. Документы по истории гражданских войн во Франции. 1561-1563 гг.: [Из Отд. рукописей Гос. публ. б-ки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина]. Москва; Ленинград: Изд-во Акад. наук СССР, 1962. 364 с.

5. Елагина Н. А. Мария Стюарт и Религиозные войны во Франции по материалам рукописных коллекций Российской Национальной библиотеки // Религиозные войны во Франции XVI в. Новые источники, новые исследования, новая периодизация. Санкт-Петербург: ЕВРАЗИЯ; Москва: ИД Клио, 2015. С. 43–55. URL: http://diggerdnepr.ddns.net/wp-content/uploads/ARC_ALL/pdf/Religioznye_voyny_vo_Frantsii_XVI_veka.pdf
6. Нантский эдикт (13 апреля 1598 г.). URL: http://npsyj.ru/pdf/npj_no06_2011/npj_no06_2011_135-136.pdf
7. Новодержкин Н. А. «Эдикт Фонтенбло» Людовика XIV (1685 г.): первый полный перевод на русский язык. // Локус: люди, общество, культуры, смыслы. 2019. С. 148–155. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/edikt-fontenblo-lyudovika-xiv-1685-g-pervyi-polnyi-perevod-na-russkii-yazyk>
8. Практикум по истории средних веков. Ч. III. Западная Европа в XVI – первой половине XVII века / Под ред. Н. П. Мананчиковой, Т. В. Мосолкиной. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2001. 520 с
9. Религиозные войны во Франции XVI в. Новые источники, новые исследования, новая периодизация. Санкт-Петербург: ЕВРАЗИЯ; Москва: ИД Клио, 2015. 352 с. URL: http://diggerdnepr.ddns.net/wp-content/uploads/ARC_ALL/pdf/Religioznye_voyny_vo_Frantsii_XVI_veka.pdf
10. Хрестоматия по всеобщей истории. Ч. 1: Эпоха гуманизма и реформации. 1914. 228 с. Режим доступа: <https://www.prlib.ru/item/460778>
11. Хрестоматия по истории средних веков / Под ред. Грацианского Н. П., Сказкина С. Д. Москва: Просвещение, 1950. 347 с.

Література

12. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: Видавництво УКУ, 2002. 412 с.
13. Алтухова Н. И. Французские чиновники в эпоху Реформации: легко ли быть гугенотом? // Proslogion: Проблемы социальной истории и культуры средних веков и раннего Нового времени. 2018. С. 84-100. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/frantsuzskie-chinovniki-v-epohu-reformatsii-legko-li-byt-gugenotom>
14. Андреев В. Реформація як чинник формування новоевропейської цивілізації [Електронний ресурс] // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реформація: історичний та сучасний контекст»: Наукове видання / за ред. І. Є. Поліщук. Херсон, 2017. С. 19-26. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/4544/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%B0%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B8%20%D0%A4%D0%86%D0%9B%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%A4%D0%86%D0%87%202017%20%D0%A0%D0%95%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF.pdf>
15. Андреева С. С. Варфоломіївська ніч в художніх творах, навчальній і науковій літературі: проблема співвідношення образів // Південний архів. Сер.: Історичні науки. 2008. Вип. 28-29. С. 332-336. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/3855/1/18.Pain_2008_28-29_39.pdf.
16. Арзаканян М. Ц., Ревякин А. В., Уваров П. Ю. История Франции: Учебник для вузов. Москва: Дрофа, 2005. 474 с.
17. Арнаутова Ю. Е. Инвеститура в церкви: идея, практика, значение // Средние века. 2011. Вып. 72(1-2). С. 22-59.

18. Артеменков М. Н. Религиозная политика королевского двора накануне Религиозных войн во Франции (1561 – 1562) // Ретроспектива: Всемирная история глазами молодых исследователей. 2005. № 1. С. 26-34. URL: http://prussia.online/Data/Book/ba/balti-ugo-vostochnoy-pribaltiki-xii-xiii-vv/retrospektiva_1.pdf
19. Балакин В. Д. Екатерина Медичи. Москва, 2012. 302 с.
20. Баблон Ж-П. Генрих IV. Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. 608 с. URL: <http://Annales.info/evrope/france/henri4/index.htm>
21. Баранова – Деббажи Т. Печатные издания и политическая игра во время Гражданских войн. Пример протестантской партии (1562-1570) // Религиозные войны во Франции XVI в. Новые источники, новые исследования, новая периодизация. Санкт-Петербург: ЕВРАЗИЯ; Москва: ИД Клио, 2015. С. 79–97. URL: http://diggerdnepr.ddns.net/wp-content/uploads/ARC_ALL/pdf/Religioznye_voyny_vo_Frantsii_XVI_veka.pdf
22. Блюш Ф. Людовик XIV. Москва: Ладомир, 1998. 818 с.
23. Брюне С. Кальвинистские консистории и муниципалитеты французского юга во время первых религиозных столкновений (1560–1562) // Религиозные войны во Франции XVI в. Новые источники, новые исследования, новая периодизация. Санкт-Петербург: ЕВРАЗИЯ; Москва: ИД Клио, 2015. С. 132–149. URL: http://diggerdnepr.ddns.net/wpcontent/uploads/ARC_ALL/pdf/Religioznye_voyny_vo_Frantsii_XVI_veka.pdf
24. Вайнштейн О. Л. Изучение истории Франции средних веков и нового времени советскими историками // Французский ежегодник. Статьи и материалы по истории Франции 1958 г. Москва, 1959. С. 559-574.
25. Варфоломеевская ночь: события и споры / Отв. ред. П. Ю. Уваров. Москва, 2001. 250 с. URL: <http://padaread.com/?book=212537&pg=1>

26. Ващук Л. Справа “плакардів”: причина чи привід для зміни релігійної політики Франциска I Валуа. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/11/20/151464/>
27. Вебер П. Г. Происхождение Религиозных войн во Франции в освящении И. В. Лучицкого // Французский ежегодник. Статьи и материалы по истории Франции. 1958 г. Москва, 1959. С. 209-211.
28. Горбунов С. Нантский эдикт 1598 года: от шага терпимости к золотому веку в истории Франции. URL: <https://trv-science.ru/2015/06/30/edict-of-nantes-1598/>
29. Гордієнко Д. С. Василь Ляскоронський та його дослідження з історії Реформації у Франції // Література та культура Полісся. Випуск 88. С. 151-163. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/489/1/19.pdf>
30. Данн Р. С. Эпоха религиозных войн. 1559–1689 / Пер. с англ. Е. О. Владимирцевой. Москва: Центрполиграф, 2011. 287 с. URL: http://historylib.org/historybooks/Richard-S--Dann_Epokha-religioznykh-voyn--1559-1689
31. Дейвіс Н. Європа. Історія / Пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. Київ: “Основи”, 2001. 1463 с.
32. Джелмач Н. С., Никулина Т. С. Религиозные волнения во Франции в 60-е гг. XVI в. URL: <http://repo.ssau.ru/bitstream/Mezhdunarodnaya-molodezhnaya-nauchnaya-konferenciya-Korolevskie-chteniya/RELIGIOZNYE-VOLNENIYa-VO-FRANCII-V-60E-GG-XVI-V-69319/1/213%20.pdf>
33. Досси Ю. Гугенотская дипломатия во время первых Религиозных войн (1562 – 1570) // Религиозные войны во Франции XVI в. Новые источники, новые исследования, новая периодизация. Санкт-Петербург: ЕВРАЗИЯ; Москва: ИД Клио, 2015. С. 167–184. URL: http://diggerdnepr.ddns.net/wpcontent/uploads/ARC_ALL/pdf/Religioznye_voyny_vo_Frantsii_XVI_veka.pdf

34. Дубровский И. Кровавая месса // Вокруг света. 2003. № 1. С. 164-171.
URL: <http://www.vokrugsveta.ru/vs/year/2003/columns/>
35. Эльфонд И. Я. Адмирал Колиньи: жизнь и легенда // Вопросы истории. 2000. № 10. С. 141-147.
36. Эльфонд И. Я. Адмирал Колиньи: мифы и реальность // Вопросы истории. 1998. № 8. С. 114-124.
37. Эльфонд И. Я. Гражданские войны во Франции. Челябинск: из-во Челябинского государственного университета, 1982. 59 с. URL: https://www.studmed.ru/elfond-iya-grazhdanskie-voyny-vo-francii-metodicheskaya-razrabotka_54d858fbb8d.html
38. Эрланже Ф. Резня в ночь на Святого Варфоломея. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 320 с. URL: <http://history-library.com/index.php?id1=3&category=istoriya-francii&author=erlanje-f&book=2002&page=107>
39. Звягіна О. М. Реформація і міжнародні відносини у Центрально-Східній Європі (перша половина XVI ст.) // «Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі)»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 8 лютого 2017 р.). Запоріжжя : АА Тандем, 2017. С. 28-37. URL: http://web.znu.edu.ua/history-society//publ/maket-reformatsiya-_Last_.pdf
40. Зубарев В. Необходимость Реформации // Реформація і трансформація суспільства: досвід минулого і виклики сучасності: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (8-9 грудня 2017 р., Львів). Львів, 2017. С. 94-99. URL: http://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/1254/Martynyuk_Crisis%20of%20autonomy.pdf?sequence=1&isAllowed=y
41. Ивонин Ю. Е. Религиозно-политические союзы в западноевропейской политике первой половины XVI в. // Вопросы истории. 1978. № 11. С. 85-102.

42. История средних веков / Под ред. Удальцовой З. В., Карпова С. П. Москва: Изд-во МГУ, Инфра-М, 2000. Т. 2. 432 с.
43. Кёнихсбергер Г. История раннего нового времени. 1500-1789 гг. Москва, 2001. 320 с.
44. Констан Ж.-М. Повседневная жизнь французов во времена религиозных войн / Пер. Е. В. Морозовой. Москва, 2005. 341 с. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1034265>
45. Крамар Ю. Реформація як чинник європейської історії Нового часу (до 500-річчя Реформації в Європі) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету. 2017. № 4. С. 81-88. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/13180/1/17.pdf>
46. Крижанівський О., Крижанівська О. Церковно-релігійне життя в середні віки // Історія України. 2005. № 33-34. С. 9-11.
47. Крузе Д. История наизнанку? Король и религиозный раскол во Французском королевстве в XVI веке // Религиозные войны во Франции XVI в. Новые источники, новые исследования, новая периодизация. Санкт-Петербург: ЕВРАЗИЯ; Москва: ИД Клио, 2015. С. 269–294. URL: http://diggerdnepr.ddns.net/wpcontent/uploads/ARC_ALL/pdf/Religioznye_voyny_vo_Frantsii_XVI_veka.pdf
48. Кущева М. В. Борьба за власть во Франции 1584 г. и политический идеал лидеров Католической лиги // ВЕСТНИК РГГУ. Серия «Литературоведение. Языкознание. Культурология». 2017. С. 83-91. URL: <https://history.rsuh.ru/jour/article/view/380/381>
49. Лемэтр Н. Католики и протестанты: религиозный раскол XVI века в новом освещении // Вопросы истории. 1995. № 10. С. 44-53.
50. Ливе Жорж. Религиозные войны. Москва: ООО «Издательство Астрель». 2004. 160 с. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=286088>
51. Лиман С. И. Во власти символов и расчёта: французская Реформація и Религиозные войны в трудах историков университета Св. Владимира

- (XIX – начало XX вв.). С. 107-118. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/14894/2/09_liman.pdf
52. Лиман С. И. Изучение истории Реформации и религиозных войн в трудах медиевистов Украины (1805 – первая половина 80-х гг. XIX в.) // Древности. Харьков, 2005. С. 235–244. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/drev_2005_2005_28.pdf
53. Лиман С. І. Французька середньовічна історія та історіографія в працях медієвістів України в 1805 – 60-ті рр. XIX ст. // Вісник Харківської державної академії культури. 2004. Вип. 15. С. 49-60. URL: <http://v-khsac.in.ua/issue/archive>
54. Литтлвуд И. История Франции от древнейших времен до наших дней. Москва: Астрель, АСТ, 2009. 224 с.
55. Лозинский С. Г. История папства. Москва: Из-во политической литературы, 1986. 384 с.
56. Лозинский А. А. Борьба за власть в парижском муниципалитете после «дня баррикад» (1588 – начало 1589 г.) // Средние века. 1956. Вып. 8. С. 273-284.
57. Лозинский А. А. Кульминационный этап гражданских войн во Франции XVI века. Львов, 1977. 153 с.
58. Люблинская А. Д. Особенности культуры Возрождения и Реформации во Франции // Культура эпохи Возрождения и Реформации / Отв. ред. В. И. Рутенбург. Ленинград, 1981. С. 170-178.
59. Маклюк О. М. Реформація: нова атмосфера, новий подих епохи // Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 8 лютого 2017 р.). Запоріжжя: АА Тандем, 2017. С. 202-205. URL: http://web.znu.edu.ua/history-society//publ/maket-reformatsiya-_Last_.pdf
60. Манн Г. Молодые годы короля Генриха IV. Волгоград, 1989. 576 с.

61. Манн Г. Зрелые годы короля Генриха IV. Москва: Астрель, 2012. 797 с.
62. Манфред А. З. История Франции / Под. Ред. А. З. Манфреда. Москва: Наука, 1972. Т. I. 361 с.
63. Метёлкина Ж. С. «Великий план» Гаспара де Колиньи // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена: журнал. 2009. № 93. С. 80-86. URL: https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/93/metyolkina_93_80_86.pdf
64. Метёлкина Ж. С. Гаспар де Колиньи: очерки политической биографии: монография. Ростов-на-Дону; Таганрог: Издательство Южного федерального университета, 2017. 226 с.
65. Метёлкина Ж. С. Католики и гугеноты во Франции XVI века: конфликты и пути их решения // Научные проблемы гуманитарных исследований. 2010. № 8. С. 57-63. URL: https://elibrary.ru/title_about.asp?id=25797
66. Мосина З. В. Франция при Генрихе IV // Исторический журнал. 1938. № 9. С. 95-104.
67. Нестеренко Л. О. Реформація у Франції: протистояння і конфлікти крізь призму віри // Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі)»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 8 лютого 2017 р.). Запоріжжя : АА Тандем, 2017. С. 44-56. URL: http://web.znu.edu.ua/history-society//publ/maket-reformatsiya_-_Last_.pdf
68. Новосёлов В. Р. Религиозные войны во Франции (1562-1598): военные перед лицом гражданских войн // Из истории социальных конфликтов и народных движений в средневековой Европе / Под ред. Л. Т. Мильской. Москва, 2001. С. 126-145. URL:

- https://knigaplus.ru/katalog/books/history/srednie_veka/iz_istorii_social_nyh_konfliktov_i_narodnyh_dvizhenij_v_srednevekovoj_evrope_35419/
69. Омельченко А. В. Церква та релігійні вірування населення Європи напередодні Реформації // Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі)»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 8 лютого 2017 р.). Запоріжжя : АА Тандем, 2017. С. 82-88. URL: http://web.znu.edu.ua/history-society//publ/maket-reformatsiya_Last_.pdf
70. Плешкова С. Л. Генрих IV Французский // Вопросы истории. 1999. № 10. С. 65-81.
71. Плешкова С. Л. Реальности и мифы Варфоломеевской ночи // Вопросы истории. 1998. № 8. С. 114-124.
72. Плешкова С. А. Французская монархия и церковь. Москва, 1992. 176 с.
73. Поршнева Б. Ф. Франция, Английская революция и европейская политика в середине XVII в. Москва, 1970. 387 с.
74. Прокопьев А. Ю. Немецкое дворянство и французские религиозные войны // Религиозные войны во Франции XVI в. Новые источники, новые исследования, новая периодизация. Санкт-Петербург: ЕВРАЗИЯ; Москва: ИД Клио, 2015. С. 185–205. URL: http://diggerdnepr.ddns.net/wpcontent/uploads/ARC_ALL/pdf/Religioznye_voyny_vo_Frantsii_XVI_veka.pdf
75. Райцес В. И. О некоторых радикальных тенденциях во французском реформационном движении сер. XVI в. // Культура эпохи Возрождения и Реформации / Отв. ред. В. И. Рутенбург. Ленинград, 1981. С. 187-203.
76. Семикин А. А. Основные причины религиозно-политических конфликтов во Франции XVI века // СКИФ. Вопросы студенческой науки. 2019. Выпуск №3 (31). С. 76-79. URL: http://sciff.ru/wp-content/uploads/2019/04/Sciff_3_31.pdf

77. Тетерятников К. В. Реформація як форма усвідомлення та реалізації суспільних перетворень // Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. № 2. С. 135-137. URL: http://apfs.in.ua/v16_2017/37.pdf
78. Тищик Б., Правосудько Л. Нантський едикт 1598 року – перша спроба правового захисту релігійної свободи у Франції // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2003. Випуск 38. С. 40-47. URL: <http://law.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2013/10/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA-38.pdf>
79. Уваров П. Ю. Что стояло за Религиозными войнами XVI в.? От социальной истории религии к «le vécu religieux» и обратно // Французский ежегодник. 2004. С. 3-38. URL: <http://annuaire-fr.igh.ru/system/articles/pdfs/000/000/220/original/ec51949d4dadf8babfcaedc5e4b137a9676bfad1.pdf?1438925703>
80. Фоа Ж. Миротворчество в эпоху Гугенотских войн: Деятельность комиссаров, ответственных за выполнение королевских «эдиктов об умиротворении» // Религиозные войны во Франции XVI в. Новые источники, новые исследования, новая периодизация. Санкт-Петербург: ЕВРАЗИЯ; Москва: ИД Клио, 2015. С. 115–131. URL: http://diggerdnepr.ddns.net/wpcontent/uploads/ARC_ALL/pdf/Religioznye_voyny_vo_Frantsii_XVI_veka.pdf
81. Фрида Л. Екатерина Медичи. Итальянская волчица на французском троне. Москва, 2012. 233 с. URL: https://www.e-reading.club/chapter.php/1026403/22/Frida_-_Ekaterina_Medichi.html#fn42
82. Фролов М. О. Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір // «Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі)»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 8 лютого 2017 р.). Запоріжжя : АА Тандем, 2017. С. 8-9. URL: http://web.znu.edu.ua/history-society//publ/maket-reformatsiya-_Last_.pdf

83. Хоружий Г. Протестантизм як результат європейської реформації [Електронний ресурс] // Вісник КНТЕУ. 2017. № 2. С. 105-119. Режим доступу: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2017/02/12.pdf>
84. Черенков М. М. Відродження, гуманізм, Реформація: соціокультурний інтертекст // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 7. 2007. № 15. С. 10-16.
85. Шевченко Т. Французький протестантизм та Варфоломіївська ніч. URL: <https://www.religion.in.ua/main/history/11407-francuzkij-protellantizm-ta-varfolomiyivska-nich.html>
86. Шишкин В. В. Королевский двор и политическая борьба во Франции в XVI–XVII вв. Санкт-Петербург, 2004. 288 с. URL: <https://www.rulit.me/books/korolevskij-dvor-i-politicheskaya-borba-vo-francii-v-xvi-xvii-vekah-read-228954-1.html>